

Kaynaştırma, Destek Hizmetler ve Kaynaştırmaya Hazırlık Etkinlikleri

* Y.Doç.Dr. E. Sema Batu
Anadolu Üniversitesi, Engelliler Araştırma Enstitüsü

Özet

Kaynaştırma, özel eğitimde en sık kullanılan anlamıyla, "Gerektiğinde özel gereksinimli öğrenciye velveya sınıf öğretmenine destek özel eğitim hizmetleri sağlanması koşulu ile, özel gereksinimli öğrencinin normal eğitim ortamında eğitilmesidir." (Kırcaali-İftar, 1992, s.45). Ancak, Türkiye'de uygulanmakta olan kaynaştırma, tanımında görüldüğü gibi destek hizmet sağlanarak gerçekleştirilmemektedir. Bu çalışmada, kaynaştırma uygulaması sırasında, gerek sınıf öğretmenlerine, gerekse kaynaştırma öğrencilerine sağlanabilecek olan destek hizmet türleri olan kaynak oda, sınıf-içi yardım ve özel eğitim danışmanlığı ele alınarak açıklanmıştır.

Başarılı kaynaştırma uygulaması gerçekleştirmenin bir başka gereği ise, kaynaştırmada önemli rol oynayan unsurların kaynaştırmaya hazırlanmasıdır. Bu çalışmada ayrıca, kaynaştırmanın başarıyla uygulanabilmesi için her bir unsurla ilgili olarak yapılması gereken hazırlık etkinlikleri yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kaynaştırma, Destek hizmetler, Kaynaştırmaya Hazırlık Etkinlikleri

Abstract

Inclusion is, "Including exceptional students into regular classes with providing support services to exceptional children and/or regular teachers when necessary." (Kırcaali-İftar, 1992, p. 45). In Turkey inclusion is applied without any supports. In this study, the types of support services are described. These services are, resource room, in-class support and special education consultation.

For inclusion to be successful, just support services are not enough. Before inclusion starts, the preparation activities should take place. These activities are related with different elements each playing an important role in inclusion.

Key Words: Inclusion/Integration/Mainstreaming, Support services, Preparation Activities

Kaynaştırma son yıllarda eğitimle ve özellikle de özel eğitimle ilgili olarak en fazla kullanılan terimlerin başında gelmektedir. Ancak kaynaştırma teriminin sıklıkla kullanılması, anlamının bilinerek doğru yerlerde kullanılması anlamına gelmemektedir. Kaynaştırma, "Gerektiğinde özel gereksinimli öğrenciye ve/veya sınıf öğretmenine destek özel eğitim hizmetleri sağlanması koşulu ile, özel gereksinimli öğrencinin normal eğitim ortamında eğitilmesi" (Kırcaali-Iftar, 1992, s. 45) şeklinde tanımlanmaktadır.

Tanımda da görüldüğü gibi, kaynaştırmada esas olan, destek hizmet sağlanmasıdır. Özel eğitim destek hizmetleri sağlanmadan gerçekleştirilen kaynaştırma ise, özel gereksinimli öğrenciyi sadece normal eğitim sınıfına yerleştirmekten ibarettir. Oysa ki, ancak gerektiğinde özel gereksinimli öğrenciye ve/veya sınıf öğretmenine destek sağlanarak kaynaştırma uygulaması gerçekleştirildiğinde, kaynaştırmanın tam anlamıyla uygulandığı söylenebilmektedir.

OZEL EĞİTİM DESTEK HİZMETLERİ

Destek hizmet denildiğinde, iki ya da daha fazla bireyin birarada çalışması söz konusu olmaktadır. Bir projenin tamamlanması, bir amacın gerçekleştirilmesi, bir ürün ortaya çıkarmak ya da bir probleme çözüm bulmak için birarada çalışmak, destek hizmetler sınırları içerisinde gerçekleştirilebilir (Meyen, Vergason ve Whelan, 1996). Bireyler birarada çalışırken aynı amaca yönelik çalışma yaparlar ve her bir katılımcının eşit katılımı beklenir. Okullarda birarada çalışma, öğretmenlerin birlikte plan hazırlamalarını, ekip olarak öğretim yapmalarını ve bir öğrenci için öğretimin uyarlanmasını içerebilir.

İşbirliği içinde çalışmak, özel gereksinimli öğrencilerin normal sınıflara yerleştirilmesini de kolaylaştıracağı için tercih edilen bir yöntem olmalıdır. Özel eğitim destek hizmetleri, öğretmenlerin uzmanlarla birarada, işbirliği içinde çalışmasını gerektirmekte ve eğer sağlıklı bir şekilde uygulanabilirse kaynaştırmayı kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Özel eğitim destek hizmetleri üç şekilde sağlanabilir. Bunlar

- Kaynak oda eğitimi

- Sınıf-ıçer yardım
- Özel eğitim danışmanlığıdır

Her bir destek hizmet türünün ayrı ayrı avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır.

Kaynak Oda Eğitimi

Normal sınıfta eğitim görmekte olan özel gereksinimli öğrenciler, önemli derecede eksiklik gösterdikleri derslerde veya ek çalışmaya gereksinim duydukları alanlarda (örneğin, iletişim becerileri) normal sınıftan çıkarılarak kaynak odaya alınırlar. Kaynak odada, kaynak öğretmen (örneğin, özel eğitim öğretmeni) veya uzman (örneğin, konuşma terapisti) özel gereksinimli öğrenciye bireysel ya da küçük grup eğitimi sağlar (Kırcaali-Iftar, 1998).

Kaynak oda eğitimi Amerika Birleşik Devletleri'nde en fazla kullanılan destek hizmet türüdür (Smith, Followay, Patton ve Dowdy, 1995). Bu hizmet türü normal sınıfa yerleştirilmiş ancak yalnızca kaynak oda desteği ile başarılı olabilecek bireyler için geliştirilmiş bir sistemdir. Ancak her ne kadar kaynak oda desteğinde öğrenci sınıf dışına çıkartılıyorsa da, öğrenciye verilecek olan destek, sınıftaki derse paralellik gösterecek ya da öğrencinin dersle ilgili eksikliğini kapatacak nitelikte olmalıdır.

Kaynak odada bireysel yardım sağlanabileceği gibi, küçük grup oluşturularak da destek sağlanabileceği belirtilmiştir. Grup oluşturularak kaynak oda desteği sağlanacağı zaman, kaynak odada öğrenci sayısının en fazla beş olması önerilmektedir. Kaynak odada eğitim veren öğretmen özel eğitim öğretmeni olmalıdır. Her bir kaynak oda öğretmenin de en az 20 öğrencilik bir yuku olmalıdır. Kaynak oda öğretmeni birden fazla okulda çalışarak bu okullardaki kaynak oda desteğine gereksinimi olan öğrencilerle çalışabilir (Tiegerman-Farber ve Radzewicz, 1998). Türkiye'de kaynak oda desteğinin sağlanabilmesi için, ya kaynaştırma öğrencisi bulunan her okulda bir özel eğitim öğretmeni görevlendirilmesi, ya da bir özel eğitim öğretmenin birden fazla okulda kaynak oda desteği sağlayabilmesi için gezici öğretmenlik kadrosunun aktif olarak kullanılır hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, gezici özel eğitim öğretmenin belli sayıdaki okulda en az 20 kaynaştırma öğrencisine destek sağlanması uygulanır hale gelmelidir.

Kaynak oda eğitimi;

- özel gereksinimli öğrencinin belli sürelerle de olsa normal sınıftan ayrılmasını gerektirmesi,
- normal sınıfta ve kaynak odada benimsenen eğitim amaçları ve gerçekleştirilen eğitim etkinlikleri arasında eşgüdüm sağlamanın çok zor olması ve,
- sınıf öğretmeninin kaynak odayı, sorunu sınıftan çıkarabilme fırsatı gibi görmesine neden olması gibi nedenlerle eleştirilmektedir (Kırcaalı-Iftar, 1998)

Sonuç olarak kaynak oda eğitiminin kısa süreli de olsa ayrıştırmaya neden olmasından dolayı, en son baş vurulması gereken destek hizmet turu olarak değerlendirilmesi önerilmektedir

Sınıf-İçi Yardım

Bu destek hizmet turunda destek hizmet uzmanı sınıf öğretmenine çeşitli şekillerde yardımcı olabilir. Ancak destek hizmet uzmanı ve sınıf öğretmeni aynı zamanlarda aynı sınıf içinde olacaklarından, çok iyi eşgüdüm içinde çalışmaları, aynı dili konuşuyor olmaları gerekmektedir. Sınıf-ıçi yardım sağlayacak olan destek hizmet uzmanı, konuşma terapisti, özel eğitim öğretmeni veya öğrencinin gereksinimine bağlı olarak başka bir uzman olabilir (Salend, 1998).

Sınıf-ıçi yardım uygulanırken, destek hizmet uzmanı ve sınıf öğretmeni, öğretim sorumluluğunu, plan yapma işini, değerlendirme işini ve sınıf kontrolünü paylaşırlar. Sınıf-ıçi yardımda öğrenciyi destek hizmet sağlamak için sınıf dışına çıkarmak yerine, destek hizmeti öğrenci için sınıf içine almak söz konusudur. Sınıf öğretmeni ve destek hizmet uzmanı görev paylaşımını doğru yaparlarsa, sınıf-ıçi yardımda kaynaştırma öğrencisinin kendisini ayrıcalıklı hissetme olasılığı da kaynak oda eğitimine kıyasla daha az olacaktır. Ayrıca, destek hizmetin sınıf içinde sağlanması, öğretmenler arasındaki iletişim kopukluğunu ve zamanı planlama zorluğunu da ortadan kaldıracaktır (Salend, 1998)

Bu destek hizmet turu çeşitli şekillerde uygulanabilir. Bu uygulamalardan biri, destek hizmet uz-

manı sınıfta kaynaştırma öğrencisiyle ilgilenirken, sınıf öğretmeninin sınıfıyla ilgilenmesidir. Bir başka uygulama turu ise, destek hizmet uzmanı sınıfta ilgilenirken, sınıf öğretmeninin kaynaştırma öğrencisiyle ilgilenmesidir. Destek hizmet uzmanı, sınıf öğretmeniyle birlikte program hazırlayarak, öğretmene sınıf içinde öğrencileri iki küçük gruba ayırarak programı uygulamasına da, yardımcı olabilir (Kırcaalı-Iftar, 1998). Sınıf-ıçi yardım, sınıf öğretmeninin daha az yorulmasını ve bunalmasını da sağlayacağından verimini de arttıracığı düşünülmektedir (Rief ve Heimburge, 1996)

Hizmetin etkili olabilmesi için, öncelikle sınıf öğretmeninin bir başka öğretmeni sınıfına kabul etmesi, ayrıca her iki öğretmenin de bu şekilde öğretimin kendileri ve öğrencileri için daha etkili olacağına ve de gerek kendilerinin gerekse öğrencilerinin gereksinimlerinin daha kolay karşılanmasını sağlayacağına inanmaları gerekmektedir. Sınıf-ıçi yardımda öğretmenlerin sınıfa girmeden önce çok iyi plan yapmaları ve sınıfa girdikten sonra mümkün olduğunca programa uygun hareket etmeleri gerekecektir. Ayrıca sınıfın fiziksel durumunun da uygun şekilde düzenlenmesi önemli bir unsurdur. Sınıfın içinde hem sınıf öğretmeninin hem de destek hizmet uzmanının söz sahibi olabilmesi için sınıfın küçük gruplar halinde düzenlenmesi yararlı olacaktır (Rief ve Heimburge, 1996).

Türkiye’de sınıf-ıçi yardımın gereğince uygulanabilmesi için, sınıf öğretmenlerinin alışkın olmadıkları bir sistem olan bir sınıfa iki öğretmen girmesi konusunda hizmet-ıçi eğitim verilebilir. Hizmet-ıçi eğitim aracılığıyla, sınıfa iki öğretmen girdiğinde görev ve sorumlulukların nasıl paylaşılması gerektiği, sınıf öğretmeninin destek hizmet uzmanından sınıf içinde nasıl yararlanabileceği gibi konularda bilgi verilebilir.

Özel Eğitim Danışmanlığı

Diğer destek hizmet türlerinden farklı olarak özel eğitim danışmanlığı, dolaylı bir hizmet biçimidir ve uç temel öğeden oluşmaktadır. Bu uç öğe, danışman, danışan ve hakkında danışılındır. Özel eğitim danışmanlığında, danışan, hakkında danışılana yardımcı olmak için danışmana başvurur. Örneğin, sınıf öğretmeni, kaynaştırılmış özel gereksinimli

öğrenciye daha iyi hizmet verebilmek için özel eğitim danışmanına başvurur. Özel eğitim danışmanı, danışmanlık konusunda bilgi ve beceri sahibi özel eğitim öğretmeni ya da rehber öğretmen olabilir. Özel eğitim danışmanına başvuru nedenleri arasında, davranış sorunlarını gidermek, belli derslerdeki güçlükleri yenmek, bireysel eğitim programı hazırlamak ya da eğitsel değerlendirme konusunda destek almak sayılabilir.

Ozel Eğitim Danışmanlığının Dayandığı Temel Varsayımlar: Özel eğitim danışmanlığının diğer destek özel eğitim hizmetlerine tercih edilmesinin temelinde yatan pek çok varsayım vardır. Bu varsayımların belli başlıları şunlardır:

1. Normal sınıfta öğretmenleri, kendilerine gereken destek sağlandığında özel gereksinimli öğrencilere etkili bir eğitim sunabilirler. Bu varsayımın temelinde, öğrencilerin "normal" ve "özürlü" olmak üzere iki gruba ayrılamayacağı görüşü yer alır. Her öğrencinin, kendisini başkalarından ayıran pek çok özelliğe sahip olduğu, dolayısıyla her öğrencinin "özel" olduğu varsayılır. Kaynaştırılmış özel gereksinimli öğrencinin, tümüyle farklı olmayan, biraz daha bireyselleştirilmiş bir öğretim gerektiği öne sürülür (Kırcaali-İftar, 1998, Stainback ve Stainback, 1984).
2. Danışmanlık, daha fazla öğrenciye hizmet götürülmesini sağlar. Danışman, her öğrenci ile tek tek çalışmak yerine, bu öğrencilerin öğretmenleri ile çalışarak daha fazla öğrenciye hizmet ulaşmasına yardımcı olur (Kırcaali İftar, 1998).
3. Danışmanlık, öğrencilerin gereksiz yere psikometrik değerlendirmeden geçirilme ve "özürlü" diye etiketlenme olasılığını azaltır. Sınıf öğretmeni, sınıfındaki tanılanmamış ancak sorunlu öğrenciler için de özel eğitim danışmanından yardım isteyebilir. Bu yardım sonucunda öğrencinin sorunu çözümlerse, öğrenciye psikometrik test uygulanması gerekmez. Böylece, hem test uygulamak için harcanan zaman diğer hizmetlere ayrılabilir, hem de bazı öğrencilerin gereksiz yere "özürlü" diye nitelendirilme olasılıkları azalır (Kırcaali-İftar, 1998).
4. Danışmanlık, farklı deneyim ve uzmanlığa sahip

kisiler arasındaki iletişim ve işbirliğini artırır. Danışmanlar ve danışan öğretmenler farklı bilgi ve becerilerle donatılmışlardır. Bu bilgi ve becerilerin birleşmesiyle, daha nitelikli eğitim uygulamaları ortaya çıkabilir (Kırcaali-İftar, 1998).

Ozel Eğitim Danışmanlığının İlkeleri: Özel eğitim danışmanlığı belli ilkeler gerçekleştirilerek uygulandığında etkili ve verimli olabilmektedir. Bu ilkeler şunlardır (Kırcaali-İftar, 1998).

1. Danışman, danışma sürecine gönüllü olarak katılır. Sınıf öğretmeni, özel eğitim danışmanından yardım isteyip istememe konusunda serbesttir. Ancak danışman, hangi konularda nasıl yardım alacağına ilişkin öğretmeni bilgilendirmeli ve danışmanlık hizmetine özendirilmelidir.
2. Danışan, danışmanın görüş ve önerilerini kabul etmek zorunda değildir. Danışma sürecinde, danışman ve danışan öğretmen sorunu tartışır ve çözüm önerileri üretirler. Ancak öğretmen, danışmanla her konuda görüş birliğinde olmak ve önerileri uygulamak zorunda değildir. Danışmana düşen görev, danışanın ve kendisinin görüş ve önerilerini destekleyici örnekler ve araştırma bulguları sunmaktır.
3. Danışma sürecinde yer alan görüşmeler gizli tutulur. Gerek danışman, gerekse danışan öğretmen, hakkında danışılan öğrenci ile ilgili tüm bilgileri gizli tutmak zorundadır. Okul yöneticisi ya da öğrencinin anne-babası zaman zaman danışmandan bilgi isteyebilir. Danışmanın durumu ile ilgili somut bilgiler verebilir; ancak öğretmen ile ilgili bilgi vermek veya durum ile ilgili yorum yapmak danışmanlık ilkelerine aykırıdır.
4. Danışma, danışanın işi ile ilgili sorunları için yapılır. Özel eğitim danışmanlığının amacı, kaynaştırılmış özel gereksinimli öğrenciye, sınıf öğretmeni aracılığıyla hizmet götürmektir, öğretmenin kişisel sorunlarını çözmek değil. Danışman, gerektiğinde danışana bu konuyu uygun bir dille anlatmalıdır ve psikolojik danışma yapmaktan kaçınmalıdır.

Danışmanlık Süreci: Özel eğitim danışmanlığı, beş aşamadan oluşan bir süreçtir. Danışmanlık sıra-

sında her bir basamak gerektiği şekilde yerine getirildiğinde başarılı olunması söz konusu olmaktadır. Danışmanlığın hangi aşamasında olursa olsun, danışmanın danışanı aktif bir şekilde dinlemesi önemlidir. Ancak, bununla beraber, danışmanın yargılayıcı olmaması, sorularını doğrulamak ve açıklık kazandırmak amacıyla sorması, özetlemeler yapması sürecin akışında bulunması gereken önemli özelliklerdir. Danışmanlık sürecini oluşturan basamaklar şunlardır (Kırcaali-İftar, 1998; Kampwirth, 1999):

1. **Giriş:** Danışanın danışmana ilk kez geldiği ve tanışma, rahatlatma ve konuya girişin yapıldığı bolumdur. Danışan bu görüşme öncesinde, danışmandan telefonla ya da bizzat giderek randevu almalıdır.

Giriş basamağında, danışman danışanı sıcak bir şekilde karşılayarak oturması için rahat bir yer gösterir ve kendisi de danışanı rahatlıkla görebileceği ve konuşabilecekleri bir yere oturur. Eğer danışman ve danışan tanışmıyorlarsa, tanışma ve ısınma sohbetleri bu bölümde gerçekleşir. Giriş aşaması, formal surece geçilmeden önce yer alan informal bir basamaktır (Kampwirth, 1999) Bu basamakta yapılacak işlerden biri de danışmanın ve danışanın rollerinin, sorumluluk ve görevlerinin iyi bir şekilde belirlenmesidir. Eğer görevler başlangıçta belirlenirse, daha sonra meydana çıkabilecek karmaşa da engellenmiş olacaktır.

2. **Sorunun Belirlenmesi:** Bu basamakta danışman gerekli yerlerde sorular sorarak, danışanın sorununu açık bir şekilde ifade etmesine yardımcı olur. Danışanın belirttiği sorunun sayılabilir, ölçülebilir ve tekrarlanabilir ifadelerle açıklanması, sorun davranışın hem danışan hem de danışman tarafından aynı şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu şekilde, sorunun çözüme yönelik girişimlerde bulunmak da kolaylaşacaktır.

Danışanın sorununu açık şekilde ifade edebilmesi için danışman gerekli gördüğü yerlerde sorular sormalıdır. Bu sorular daha çok açık uçlu sorular olmalı ve danışman "neden" sorusunu sormaktan özellikle kaçınmalıdır. "Neden" yerine "nasıl" sorusunu tercih etmesi, danışmanın daha açıklayıcı cevaplar almasını sağlayacaktır.

3. **Çözüm Önerilerinin Geliştirilmesi** Bu aşama, daha önceki aşamada karar verilen davranış veya öğrenme sorununun çözüme yönelik öneriler geliştirilen aşamadır. Danışman, sorunun çözüme yönelik ve danışan öğretmenin sınıfında kullanabileceği özellikte öneriler geliştirmeye çalışır. Bu önerileri danışman tek başına geliştirebileceği gibi; öğretmenle işbirliği yaparak, öğretmenin de önerilere katkıda bulunmasını sağlayabilir. Bu durumda danışman, öğretmeni öneri getirmesi için cesaretlendirmeli, fırsatlar yaratmalı ve önerilerini desteklemelidir.

Tartışılacak olan sorun eğer bir davranışla ilgiliyse, bu durumda danışmanın davranış değişimi yöntemlerini çok iyi biliyor olması gerekmektedir. Ancak böyle olursa danışman, danışan öğretmenin belirttiği sorun davranışın çözümünde yardımcı olabilecek öneriler getirebilecektir. Eğer dile getirilen sorun öğrenmeyle ilgiliyse, o zaman danışman, danışan öğretmene, duruma uygun öneriler getirmelidir.

Burada en önemli noktalardan biri danışmanın, danışanın belirtmeye çalıştığı sorunu iyi anlamış olmasıdır. Böyle olduğunda, danışman ve danışan aynı dili konuşarak, öğretmenin sınıf ortamına en uygun olan gerçekçi çözümü bulmaya çalışabileceklerdir.

4. **Çözüm Önerilerinin Uygulanması.** Danışan öğretmen belirlenen çözüm önerilerini uygulayıp uygulamamakta serbesttir. Danışmanın danışan üzerinde hiçbir yaptırım gücü yoktur; ancak danışman kendi ikna etme becerisini kullanabilir.

Danışmanın danışan öğretmene çözüm önerilerini aktarmasından sonraki aşama öğretmene kalmıştır. Danışan öğretmen, danışmanın önerilerini uygulamak veya uygulamamakta serbesttir. Öğretmen uygulama sırasında danışmana giderek uygulama hakkında bilgi verebilir ya da uygulama bittiğinde gidebilir. Ancak bu görüşler randevulu olursa hem danışmanın zamanı izinsiz kullanılmamış olur; hem de danışman başka işlere değil, sadece öğretmene zaman ayırabilir.

5. **Sonuçların Değerlendirilmesi** Bu aşamada danışman ve danışan uygulama sonucunda gelen

noktayı birlikte değerlendirerek danışma sürecine devam edip etmeyeceklerine karar verirler. Bu görüşme sırasında, yapılan uygulamanın hedeflenen amacı karşıladığına veya uygulamaya devam edilerek daha ileride amaca ulaşılabilmesine karar verilebilir.

Ozel eğitim destek hizmetlerinin Türkiye’de sağlanabilmesi için, her bir destek türüne uygun kadrolaşmanın olması, üniversitelerin Ozel Eğitim Bölümlerinden mezun olan özel eğitim öğretmenlerinin bu kadrolarda görevlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Kaynaştırmanın başarıyla uygulanabilmesi için sadece kaynaştırma başladıktan sonra sağlanacak destek hizmetler yeterli görünmemektedir. Kaynaştırma uygulaması başlatılmadan önce, yapılması gereken hazırlık çalışmaları da diğer bir önemli noktadır.

KAYNAŞTIRMAYA HAZIRLIK ETKİNLİKLERİ

Kaynaştırmanın doğru bir şekilde uygulanabilmesi için pek çok unsurun bir araya gelmesi gerekmektedir. Bu unsurların tamamı işlevlerini tam olarak yerine getirirse, başarıyla uygulanan bir kaynaştırmadan söz etmek mümkün olabilecektir. Ayrıca, her bir unsurun kaynaştırmaya hazırlanması da gerekmektedir.

Kaynaştırmanın başarıyla uygulanabilmesi için gerekli olan bu unsurlar öğretmenler, normal öğrenciler, kaynaştırma öğrencileri, aileler, okul idaresi ve fiziksel ortamdır (Kırcaali-Iftar, 1998).

Öğretmenler

Kaynaştırma sınıfı öğretmeni olacak öğretmenlerin, sınıflarında kaynaştırma yapmaya istekli ve ozurlu öğrenciyi kabul edici bir tutum içinde olmaları gerekmektedir. Yapılan pek çok araştırma, normal eğitim öğretmenlerinin kaynaştırmaya ilişkin olumsuz tutumlar içinde olduklarını göstermektedir (Gallagher, 1986; Hudson, Graham ve Warner, 1986; Reisberg ve Wolf, 1986).

Oysa, kaynaştırma uygulamasının başarılı olabilmesindeki en önemli faktörlerden birisi öğret-

mendir. Öğretmen bazı özelliklere sahipse, kaynaştırma uygulamasının başarıyla yürütülebilmesi için en önemli unsur tamamlanmış sayılabilmektedir. Kaynaştırma öğretmenlerinde bulunması gereken özellikler konusunda Smith ve arkadaşları (1995), yaptıkları çalışmada şu noktaları vurgulamaktadırlar:

- Değerlendirme ve program geliştirme çalışmalarında ekip içinde yer almak,
- Ozurlu çocuk normal sınıfta da olsa, özel eğitim sınıfında da olsa ozurlu çocuğun yararlanabileceği şekilde oneriler geliştirmek ve uygulanmasını sağlamak,
- Ozurlu çocukların ailelerine danışmanlık yapmak ve onlarla etkileşim içinde olmak,
- Ozurlu çocuklar için öğretimi bireyselleştirmek,
- Ozurlu çocuklar da dahil olmak üzere sınıftaki tüm çocuklar için eşit eğitsel fırsatlar yaratmak.

Kaynaştırma öğretmenin yukarıda belirtilen özelliklere sahip olması, sınıf içinde uygulanacak kaynaştırma programının da başarısına büyük katkı sağlayacaktır.

Alanyazın incelendiğinde, öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşleriyle ilgili çeşitli çalışmalar görülmektedir. Örneğin yaptıkları çalışmada, Giangreco, Dennis, Cloninger, Edelman ve Schattman (1993) sınıfında ileri derecede zihin ozurlu öğrencileri bulunan 19 öğretmenin görüşlerini almışlardır. Bu öğretmenlerden 17’si kaynaştırma uygulamasının başlangıcında ozurlu öğrencilere olumsuz tepki gösterdiklerini, ancak, sınıflarındaki zihin ozurlu öğrencileriyle daha fazla zaman geçirdikten sonra, meydana gelen gelişmeleri, ozurlu olmayan öğrencilerinin ozurlu arkadaşlarını kabullenişlerini ve ozurlu öğrencinin diğerlerinden çok da farklı olmadığını gördükçe, sonradan daha olumlu bir bakış açısına sahip olduklarını ifade etmektedirler.

Sınıf öğretmenin kaynaştırmayı kabul eder bir tutum içinde olmasının, sınıftaki ozurlu olmayan öğrencilerin kaynaştırma öğrencilerine tutumlarını da etkileme olasılığı yüksektir. Eğer öğretmen kaynaş-

tırma öğrencisine olumlu bir tutum içinde değilse, sınıftaki diğer öğrenciler ozurlu öğrencinin tekerlekli sandalyesini itirebilir, ona akran desteği verebilirler, ancak bunlar ozurlu öğrencinin sınıfın bir parçası haline gelmesi için yeterli olmayacaktır, çünkü bu öğrencilerin aynı yemekhanede yan yana yemek yemelerini, ozurlu olmayan öğrencilerin kaynaştırma öğrencisini kabullenerek aralarına almalarını sağlamayacaktır (Link, 1991) O halde, öğretmenin ozurlu öğrenciye karşı olumlu ve kabul eder bir tutum içinde olması kendisi, normal öğrenciler, ve özellikle de özel gereksinimli öğrenciler açısından çok büyük önem taşımaktadır (Smith ve ark , 1995)

O'Reilly ve Duquette (1988), yaptıkları araştırma sonucunda öğretmenlerin kaynaştırmaya yönelik tutumlarını etkileyebilecek pek çok faktör olabileceğini ve bu faktörlerin belli başlılarının öğretmenin yaşı, öğretim yapılan sınıfın düzeyi, özel gereksinimli çocuğun ozur grubu, ozurun derecesi ve öğretmenin okul yönetiminden ve destek hizmet personelinin almış olduğu destek miktarı olduğunu belirtmektedirler

Öğretmenlerin destek hizmet beklentilerinin, kaynaştırma uygulamasına ilişkin tutumlarını etkilediği Myles ve Simpson (1989) tarafından yapılan çalışmayla da ortaya konmuştur. Araştırmacılar normal eğitim öğretmenlerine anket uygulamışlar ve öğretmenlerin kaynaştırma uygulamasını başarıyla yürütebilmek için, danışmanlık hizmetleri, hizmet içi eğitim gibi destek hizmet beklentileri olduğunu ortaya koymuşlardır Batu'nun (1998) 19 öğretmenle yaptığı görüşmelerde, sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenlerin, daha çok özel eğitim danışmanlığını daha sonra da sınıf-ıç yarımdı destek hizmet olarak benimsediklerini, kaynak odayı ise hiçbir öğretmenin tercih etmediğini saptamıştır

Öğretmenlerin kaynaştırma öğrencilerine ilişkin tutumlarını olumlu yöne çevirmek amacıyla gerçekleştirilebilecek çeşitli etkinlikler bulunmaktadır

Kaynaştırmanın Başarıyla Uygulanabilmesi İçin Öğretmenlerle Gerçekleştirilebilecek Etkinlikler: Kaynaştırmanın başarıyla uygulanabilmesi, kaynaştırma uygulaması başlamadan önce ve başladıktan sonra yapılacak etkinliklere bağlıdır Kaynaştırma başlamadan önce öğretmenlerin okullarında

kaynaştırma yapılacak olduğunu bilmeleri gereklidir Bundan başka aşağıdaki etkinliklere yer verilebilir.

- Öğretmenlerle düzenli toplantılar yapmak,
- Öğretmenlere yalnız olmadıklarını belirtmek,
- Öğretmenlere ihtiyaç olduğunu belirtmek,
- Ozur türleri ve özellikleri konusunda bilgi vermek,
- Davranış ve sınıf kontrolü konusunda bilgi vermek

Kaynaştırma öncesinde ve sırasında öğretmenlere ozur türleri ve özellikleri konusunda bilgi vermek, öğretmenlerin kaynaştırma öğrencilerini daha kolay anlamalarını ve kabullenmelerini sağlayabilir Ayrıca, düzenli olarak gerçekleştirilecek olan toplantılarla, öğretmenlere kaynaştırmanın başarıyla uygulanabilmesi için kendilerine ihtiyaç olduğu ve diğer öğretmenlerin de kaynaştırma öğretmenlerinin sorunlarına benzer sorunlar yaşadığı anlatılmalıdır Öğretmenlere, sorunları olduğunda rehber öğretmenlerin ya da okulda görevlendirilecek olan özel eğitim öğretmenin yardımcı olabileceği konusunda rahatlatıcı bilgiler verilmeli ve öğretmenlerin de neyimlerini birbirleriyle paylaşmaları sağlanmalıdır

Normal Öğrenciler

Başarılı bir kaynaştırma uygulamasının olabilmesi için gerekli bir başka unsur sınıftaki ozurlu olmayan öğrencilerin kaynaştırmaya hazırlanmasıdır Kaynaştırma uygulamasına ilişkin en güzel ve belki de en ilginç sonuç, ozurlu olmayan öğrencilerin ozurlu öğrencileri kabullenmiş olmalarıdır (Batu, 1998, York, Vandercook, Macdonald, Heise-Neff ve Coughney, 1992) Kaynaştırmanın hedeflerinden bir tanesinin de, ozurlu öğrencilere ozurlu olmayan akranlarıyla etkileşim kurma ve ozurlu olmayan akranları tarafından sosyal kabul görme fırsatı vermek olduğu düşünülecek olursa, bu amacın gerçekleştirilebilmesi için sınıf öğretmenin, sınıftaki ozurlu olmayan öğrencileri, sınıflarına bir kaynaştırma öğrencisinin katılacağı fikrine hazırlaması gerekmektedir (Allan ve Sproul, 1985, Lewis ve Doorlag, 1987)

Batu'nun (1998) gerçekleştirdiği çalışmada, kaynaştırma öğretmenleri, sınıflarında kaynaştırma

öğrencisi bulunan normal öğrencilerin kaynaştırma ve özel gereksinimli öğrencilerle ilgili olarak bilgilendirilmelerinin son derece önemli olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca, aynı çalışmada öğretmenler, normal öğrencilerin görevlendirilerek, kaynaştırma öğrencilerine yardımcı olmalarının sağlanabileceğini ve bu uygulamanın okullarında başarıyla uygulandığını dile getirmişlerdir.

Ozel gereksinimli olmayan çocuklar kaynaştırmanın başarılı olmasında önemli bir araçtır. Çünkü öğrenciler, okulda öğrendiklerinin tumunu yalnızca öğretmen-öğrenci etkileşiminden öğrenmezler. Çocukların öğrendiklerinin önemli bir bölümü öğrenci-öğrenci etkileşimi yoluyla gerçekleşmektedir (Stainback ve Stainback, 1984). Salend'e (1984) göre eğitimciler, eğitim ortamı içinde ve dışında olumlu tutum oluşturabilmek için çalışmakla sorumludurlar.

Kaynaştırmanın Başarıyla Uygulanabilmesi İçin Normal Öğrencilerle Gerçekleştirilebilecek Etkinlikler: Normal sınıf öğrencilerinin kaynaştırmaya hazırlanması konusunda sınıf öğretmenine çok büyük görev düşmektedir, çünkü kaynaştırma sırasında öğretmenin sınıf içindeki ve dışındaki en büyük desteği ve yardımcısı normal öğrenciler olacaktır. Sınıf öğretmeninin gerçekleştirebileceği etkinlikler şöyle sıralanabilmektedir:

- Normal sınıf öğrencileriyle toplantılar düzenlemek,
- Özel gereksinimli bireyler ve özellikleri konusunda bilgilendirmek,
- Kendilerini özel gereksinimli bireylerin yerine koyma (simulasyon) çalışmaları yapmak,
- Sınıfa konuk konuşmacı çağırarak deneyimlerini anlatmasını sağlamak

Sınıf öğretmeni normal öğrencilerle yapacağı toplantılarını, kaynaştırma öğrencisi sınıfta olmadığı zaman yapılmasını sağlamalıdır. Normal öğrenciler önce sınıflarına kaynaştırma öğrencisi geleceği konusunda bilgilendirilmelidir. Sınıf öğretmenin sınıfa gelecek kaynaştırma öğrencisinin özür turunu bilmesi ve normal öğrencileri özür turu ve özellikleri konusunda bilgilendirmesi gerekmektedir. Böylece, tıpkı öğretilmekte olduğu gibi, normal öğrencile-

rin de kaynaştırma öğrencisini anlamaları ve kabul etmeleri kolaylaşacaktır. Ayrıca, sınıf öğretmenin normal öğrencilere kendilerini özür öğrencinin yerine koyma çalışmaları yaptırması da yararlı olabilecek etkinliklerdendir. Öğrencilerin ellerine çorap giyerek yazı yazmalarını istemek, tek gözlerini kapayarak düz bir çizgi üzerinde yurumelerini istemek, kulaklarına pamuk tıkayarak kısık sesleri dinlemelerini istemek, çok teknik bir makaleyi çok hızlı okuyarak anladıklarını özetlemelerini istemek gibi etkinliklerle normal öğrencilerin kaynaştırma öğrencilerini anlamaları sağlanabilir.

Kaynaştırma Öğrencileri

Ozurlu öğrencinin kaynaştırma uygulamasına hazırlanması da kaynaştırmanın başarılı bir şekilde yürütülmesinde çok önemli unsurlardan biridir. Normal eğitim ve özel eğitim ortamları, öğretim düzeni, ders programları, öğretim yöntemleri, davranışsal beklentiler, fiziksel ortam ve öğrenci sosyalleşmesi bakımından birbirlerinden farklılık sergilemektedir. Bu nedenle, eğer özel eğitim ortamından normal eğitim ortamına geçişin başarılı olması isteniyorsa, kaynaştırılan öğrenci, normal sınıfın davranışsal ve akademik gereklerine hazırlanmalıdır. Hazırlık sırasında bir dizi etkinlikten yararlanılabilir. Bunlar arasında, normal sınıfta gerekli becerilerin kazandırılması (örneğin, not tutma becerisinin öğretilmesi) ya da uygulamalı davranış analizine dayalı sosyal beceri öğretimi ve benzeri çalışmalar sayılabilmektedir (Salend, 1984).

Kaynaştırma öğrencisinin sınıf içinde kabul görememesinin en önemli nedenlerinden biri sosyalleşme eksikliğidir (Lewis ve Doorlag, 1987). Bu nedenle de kaynaştırma öğrencisi için kaynaştırmaya başlamadan önce, sosyalleşme ile ilgili etkinlikler düzenlenmelidir. Kaynaştırma başladığında da ilk haftalarda bir iki normal gönüllü öğrenciyi kaynaştırma öğrencisiyle ilgili olarak görevlendirmek, alışmayı kolaylaştırabilir.

Salend (1984) yaptığı çalışmada, ozurlu öğrenci ile ilgili olarak, kaynaştırma uygulamasının başarısının sadece yapılacak hazırlık etkinliklerine değil, daha sonra yapılacak çalışmalara da bağlı olduğunu savunmaktadır. Ozurlu öğrenci kaynaştırma ortamına yerleştirildiğinde, gösterdiği gelişim düzenli ola-

rak gözlenmeli ve değerlendirilmelidir. Salend, bu değerlendirme için kaynaştırma ekibinin belli ölçütler belirlemesi gerektiğini belirtmektedir ve ilk izleme çalışmasının kaynaştırma öğrencisi normal sınıfa yerleştirildikten üç-dört hafta sonra yapılmasını önermektedir.

Kaynaştırmanın Başarıyla Uygulanabilmesi İçin Kaynaştırma Öğrencileriyle Gerçekleştirilebilecek Etkinlikler: Tıpkı normal öğrencilerin kaynaştırmaya hazırlanması gerektiği gibi, kaynaştırma öğrencisinin de kaynaştırma öncesinde hazırlanması gerekmektedir. Bu hazırlıklar özel sınıf öğretmenleri tarafından gerçekleştirilebilir.

Kaynaştırma öğrencisinin kaynaştırmaya hazırlanması, bireysel olabileceği gibi grup etkinliği şeklinde de gerçekleştirilebilir. Grup tartışması yapmak, kaynaştırma öğrencisinin yalnız olmadığını hissetmesini, diğer çocukların da kendisi gibi duygulara sahip olduğunu fark etmesini sağlayacaktır. Toplantılar sırasında özellikle de kaygılar, endişeler, korkular üzerinde durularak, bunları aşmada kullanılacak öneriler geliştirmek gereklidir.

Ayrıca kaynaştırma öğrencilerine normal sınıfta kendilerinden beklenecek olan davranışlar ve uyulması gereken kurallar hakkında bilgi vermek, kuralara uyulduğu ve uyulmadığı zaman olabilecekler hakkında bilgi vermek, kaynaştırmanın kolay ve başarılı uygulanmasını sağlayacaktır (Allan ve Sproul, 1985).

Okul Yönetimi

Kaynaştırmanın başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için en önemli unsurlardan biri de okul yönetimidir. Okul yönetiminin kaynaştırmanın gereğine ve önemine inanması, kaynaştırma uygulaması içinde yer alan her bir unsurun işini kolaylaştırıcaktır (Batu, 1998; Remus ve Adcock, 1998). Gerek öğretmenler, gerek normal öğrenciler ve gerekse diğer personelin kaynaştırma öğrencilerine yönelik tutumunun olumlu olması olasılığı artacaktır. Ayrıca, okul idaresinin özel eğitim personeliyle olan işbirlikçi tutumu, diğer öğretmenlere ve okul personeline model olacak ve olumlu yönde etkileyecektir (Stainback, Stainback ve Stefanich, 1996).

Okul yönetiminin kaynaştırmanın gereğine inan-

ması, öğretmenlerin bilgilendirilmesi için yapılacak çalışmalarda, sınıflara verilecek öğrenci sayısında, fiziki ortamın hazırlanmasında, araç-gerecin sağlanmasında ve okul içinde bir özel eğitim öğretmenin görevlendirilmesinde kolaylık sağlayabilecektir. Okul içinde öğretmenleri birbirlerine yardım etmeleri için teşvik etmek, yardımcı olanları, işbirliği içinde çalışanları belirli şekillerde ödüllendirmek, hem daha önce ortaya çıkmayan işbirlikçi davranışların ortaya çıkması olasılığını, hem de okul içinde paylaşımcı ortam olma özelliğini arttıracaktır (Stainback, Stainback ve Stefanich, 1996).

Kaynaştırma Öğrencilerinin Aileleri

Aileler kaynaştırma uygulaması sırasında son derece güçlü destekçiler olabilirler. Bazı aileler çocuklarının kaynaştırılması için çok istekli olabilirken, bazı aileler kaynaştırma konusunda korkulara sahip olabilirler (Batu, 1998).

Ailenin kaynaştırmaya istekli olması kaynaştırmanın başarılı uygulanabilmesinde son derece önemli bir rol oynamaktadır. Böylece öğretmenin, aileyi gerek okulda gerekse evde öğrenilenleri pekiştirme konusunda yardımcı olarak kullanması kolaylaşacaktır. Eğer aile kaynaştırmanın yararına inanmıyorsa, öğretmenin yardım alma olasılığı düşecektir (Batu, 1998).

Normal öğrencilerin aileleri de kaynaştırma hazırlıklarında yer verilmesi gereken ve önemle çalışılması gereken bir gruptur. Normal öğrencilerin ailelerinin okulda ve sınıfta kaynaştırma öğrencilerini kabul eder bir tutum içinde olmaları, normal öğrencilerin kaynaştırma öğrencilerine yönelik tutumlarının oluşmasında son derece etkili olabilmektedir. Bu nedenle normal öğrencilerin ailelerine de kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri düzenlenmesi önemli görülmektedir.

Kaynaştırmanın Başarıyla Uygulanabilmesi İçin Kaynaştırma Öğrencilerinin ve Sınıftaki Normal Öğrencilerin Aileleriyle Gerçekleştirilebilecek Etkinlikler: Kaynaştırmanın başarıyla uygulanabilmesi için her iki gruba ayrı zamanlarda gerçekleştirilebilecek etkinlikler aşağıda sıralanmıştır.

- Düzenli toplantılar yapmak,
- Bilgilendirici konuşmalar, seminerler düzenlemek,

- Her aşamada aileyi de işe katmak,
- Çocuklardaki gelişmeleri aileyle paylaşmak (Remus ve Adcock, 1998 Smith ve ark, 1995)

Yapılacak toplantılarla ailelere yalnız olmadıkları, kendilerinin durumuna benzer ailelerin olduğu anlatılmalıdır Toplantılar sırasında aileye çocuğunun sosyalleşmesindeki anahtar kişiler oldukları açıklanmalıdır Hiç kimsenin çocuğu, ailesi kadar ıyı tanıyamayacağı ve gereksinimlerini ailesi kadar ıyı bilemeyeceğı vurgulanmalıdır Ayrıca aileye, eğer aile ve okulun çocukla ilgili beklentileri tutarlı olacak olursa başarılı ve etkili olunabileceğı açıklanmalı ve birlikte çalışmanın onemi açıklanmalıdır

Kaynaştırma öğrencilerinin aileleri için bilgilendirici konuşmalar ve seminerler düzenlemek, ailelerin beklentilerini gerçekçi düzeyde tutmalarını, gelişmeleri fark edebilmelerini, yardımcı olabileceklerini bilmelerini sağlayacaktır Bu toplantılara normal öğrencilerin ailelerinin katılmaları da sağlanabilir

Fiziksel Ortam

Kaynaştırma uygulamasının yapılacağı fiziksel ortamın kaynaştırmanın başarısına önemli bir etkisi bulunmaktadır Fiziksel ortam derslik ve sınıfta bulunan eşyalardan oluşmaktadır Fiziksel ortamın biçimlendirilişinin davranışlar üzerinde doğrudan bir etkisi vardır (Lewis ve Doorlag, 1987) Orneğin, çevresel şartlara bağıli olarak, kapalı ve küçük bir sınıfta beden eğitimi becerilerinin öğretilmesi, yemek hazırlama ve pişirme becerilerinin sınıf içinde öğretilmesi ya da büyük bir salonda sabit sıralarla küçük grup etkinliklerinin düzenlenmesi çok güç olacaktır Bu nedenle başarılılabildiğı ölçüde fiziksel ortamda uyarlamalara gitmek gerekmektedir

İlk ve en önemli nokta olarak, sınıf içinde fiziksel ortamın elverdiğinden ya da öğretmenin ilgilenebileceğinden daha fazla sayıda öğrenci bulunmamalıdır Kaynaştırmanın başarılı bir biçimde uygulanabilmesi için sınıftaki öğrenci sayısının en fazla 25-30 arasında olmasının ideal olduğu one surulmaktadır (Allan ve Sproul, 1985)

Sınıftaki öğrenci sayısının, öğretmenlerin kaynaştırmayı kabul etmelerini de etkilediğı görülmek

tedir. Mandell ve Strain (1991) yaptıkları araştırma sonucunda, sınıfında fazla sayıda öğrenci olan öğretmenlere göre daha az sayıda öğrenciyle ders yapan öğretmenlerin, kaynaştırmaya karşı daha olumlu ve kabul eder bir tutum içinde olduklarını belirtmektedirler Batu da (1998) yaptığı çalışmada, kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıfta derse giren öğretmenlerin, sınıflarında bir en fazla iki kaynaştırma öğrencisi bulunması durumunda başarılı olabileceklerini ifade etdiklerini saptamıştır

Kaynaştırma konusunda öğretmenlerin görüşlerini belirlemek amacıyla yapılan araştırmalar (Batu, 1998, Shotel, Iano ve McGettigan, 1972) isteksizlik, bilgisizlik ve özürün derecesinin yanı sıra, sınıf mevcudu ve okulun bulunduğu çevrenin de kaynaştırma ya olumsuz etkileri bulunduğunu göstermektedir

Fiziksel ortamın öğrenci davranışı üzerinde büyük bir etkisi olduğu önceden de belirtilmişti (Smith, Neisworth ve Greer, 1978) Özellikle kaynaştırma öğrencilerine akademik olmayan becerilerin öğretilmesinde fiziksel ortam önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir Araştırmalar, sınıf özelliklerinin öğrenci ve öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin tutumlarını etkilediğini de ortaya koymaktadır (Doyle, 1987, Lewis ve Doorlag, 1987) Bu nedenle de çalışma ortamının mümkün olduğunca sevimli ve çalışmaya teşvik edici şekilde biçimlendirilmesi, öğrencilerin katılımını, öğrenmeye karşı olumlu tutumlar geliştirmelerini sağlayacaktır

SONUÇ

Türkiye'de kaynaştırma uygulaması yapılmaktadır Ancak, ne derece doğru ve başarılı olarak uygulandığı tartışma götürür bir konu olarak görünmektedir Kaynaştırmanın destek hizmet olmaksızın uygulanması, hem sınıf öğretmenine, hem kaynaştırma öğrencisine hem de normal öğrencilere çok çeşitli zorluklar yaşatmaktadır Kaynaştırma uygulaması başlamadan önce, kaynaştırmada rol sahibi olan bütün unsurların hazırlanması ve kaynaştırma uygulanmaya başladıktan sonra da gerekli destek hizmetler sağlanarak, kaynaştırmanın başarılı bir şekilde uygulanmasını gerçekleştirmek gerekmektedir Ancak bu şekilde gerçekten kaynaştırma uygulaması yapıldığı soylenebilecektir

KAYNAKLAR

- Allan J & Sproul, G (1985) *Mainstreaming reading and activities for counsellors and teachers* University of Toronto Guidance Centre
- Batu, S (1998) *Ozel gereksinimli ogrencilerin kaynaştı ildiğı bn kız meslek lisesindeki ogretmenlerin kaynaştı maya ilişkin goruş ve onetileri* Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Universitesi
- Doyle W (1987) *Classroom organization and management* New York MacMillan
- Gallagher, P(1986) Inservice! ' A mandated special education course and its effects on regular classroom teachers *Teacher Education and Special Education* 8 L
- Giangucco, M F Dennis, R , Cloninger, C Edelman S & Schattman, R (1993) 'I ve counted Jon" Transformational experiences of teachers educating students with disabilities *Exceptional Children*, 59, (4), 359-372
- Hudson, F, Graham, S & Warner, M (1986) Mainstreaming An examination of the attitudes and needs of regular classroom teachers *Learning Disability Quarterly*, 2, 58-62 L
- Kampwirth, T J (1999) *Collaborative consultation in the schools* Columbus, Ohio Merrill Publishing Company
- Kırcaalı İftar G (1992) Ozel eğitimde kaynaştırma *Eğitim ve Bilim*, 16, 45-50
- Kırcaalı İftar, G (1998) Ozel gereksinimli bireyler ve özel eğitim *İlkogretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı* Anadolu Universitesi Yayınları Eskişehir
- Lewis R B & Doorlag D H (1987) *Teaching special students in the mainstream* Columbus, Ohio Merrill Publishing Company
- Link M P (1991) Is integration really the least restrictive environment. *Teaching Exceptional Children* 5 (3), 43-54
- Mandell, C J & Strain, P S (1991) An analysis of factors related to the attitudes of regular classroom teachers toward mainstreaming mildly handicapped children *Contemporary Educational Psychology*, 3, (2), 154-162
- Meyen E L , Vergason G A & Whelan R J (1996) *Strategies for teaching exceptional children in inclusive settings* Denver Love Publishing Company
- Myles B S & Simpson, R L (1989) Regular educators' modification preferences for mainstreaming mildly handicapped children *The Journal of Special Education* 22 (4) 479-491
- O'Reilly, R R & Duquette C A (1988) Experienced teachers look at mainstreaming *Education Canada*, Fall/Autumn
- Reisberg, L & Wolf R (1986) Developing a consulting program in special education implementation and interventions *Focus on Exceptional Children*, 19, (3), 1-14
- Remus, M L & Adcock, B(1998) *Educating kids with and without disabilities together successfully* Utah Mariah Management
- Rief, S F & Heimbuge, J A (1996) *How to reach and teach all students in the inclusive classroom* New York The Center for Applied Research in Education
- Salend, S J (1984) Factors contributing to the development of successful mainstreaming programs *Exceptional Children*, 50, (5), 409-416
- Salend, S J (1998) *Effective mainstreaming*. Columbus, Ohio Merrill Publishing Co
- Shotel J R Iano, R P & McGettigan, J F (1972) Teacher attitudes associated with integration of handicapped children *Exceptional Children*, 38 677-683
- Smith, R M , Neisworth, J T & Greer, J G (1978) *Evaluating educational environments* Columbus Ohio Merrill Publishing Co
- Smith, T E C Polloway, E A Patton, J R & Dowdy C A (1995) *Teaching students with special needs in inclusive settings* Boston Allyn and Bacon
- Stanback, W & Stanback, S (1984) A rationale for the merger of special and regular education *Exceptional Children* 51, 102-111
- Stanback, W , Stanback, S & Stefanich, G (1996) Learning together in inclusive classrooms *Teaching Exceptional Children* 28, (3) 14-19
- Tiegerman-Farber, E & Radziewicz C (1998) *Collaborative decision making* Columbus, Ohio Merrill Publishing Co
- York J Vandercook, T Macdonald, C , Heise-Neff C & Coughy, E (1992) Feedback about integrating middle school student with severe disabilities in general education classes *Exceptional Children*, 58 (3), 244-258